

Այնտեղ հողը սառապում է ազգիս կարօսով ԿԱՐԻՆԷ ԱՂԱԲԱԲԵԱՆ

Հիմ Կարսը

Ո՛վ անմեղաց մէջ անթեղուած հայոց անբոյժ վերք ու վիշտ,
Ո՛վ չի երագել մոռանալ ձեզ միշտ,-
Բայց ո՛չ, այս անգամ դուրս եմ կանչում ձեզ
Բոլոր խորշերից քուն ու մոռացման,
Թէկուզ ինձ խոցէ՛ք չար երագի պէս, —
Բայց, ելե՛ք, ձեզ եմ կանչում այս անգամ:
Սպին իր վերքը մտքից չի հանի,
Ձեզ չի մոռանայ իմ ազգը, սակայն՝
Թէկուզ մի սիրտ էլ մոռացած լինի
Ջարթէ՛ք, դառն յուշեր, պէտք է՛ք այս անգամ...
Ո՛վ դու՛մ՝ վկաներ յաւերժավրէժ հայոց եղեռնի,
Ջարթէ՛ք, որ պատժանքն այս անգոյց մեղքի կոկորդից բռնի,
Հատուցման արծիւն իր ժէռ վանդակից ի լոյս պանայ,
Որպէս աշխարհում իր միակ թառին՝ Մասիս բարձրանայ,
Ելնեն ժէռ բանտից իմ Մհերն ու ձին,
Որ գէթ աղ բերեն իմ յոյսի հացին:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՇԻՐԱԶ

(«Հայոց դանթեականը», հասում)

Աւետեաց երկրի կորստեան ցաւն ու կսկիծը փոխանցուում են սերնդէ սերունդ, այն ներծծուած է իւրաքանչիւրիս արեան մէջ ու արթուն է պահում կարօտը՝ մորմոքող, ծովածաւալ, ասիէափ զարնուող, ստէպ-ստէպ ահագնացող կարօտը, որով բռնցքուում է մեր կամքը եւ կապ չունի, թէ որտեղ է վիճակուած մեզ ապրելու եւ գոյատեւելու: Երկիրն այն դրախտավայր դարերով եղել է բնօրրանը մեր նախահայրերի, մեր պապերի եւ կարող էր լինել նաեւ մերը: Այնտեղ հողը տառապում է ազգիս կարօտով: Այնտեղ ահանջներումը կարծես տուն ու տեղ կորցրած որդեկորոյս մայրե-

րի ճիչն է եւ անվերջանալի գաղթի ճանապարհները, որոնք ուղեկցուում էին մարդկային եւ հայրենեաց կորուստներով:

Իմ տատի եւ պապի մօտ էլ միշտ վառ էր պատմական յիշողութիւնը. ես միշտ զարմանում էի, թէ ի՞նչ զօրեղ է հայրենիքի սէրը, որ ողջ կեանքի ընթացքում, տակն ու վրայ էր անում այս մարդկանց հոգիները:

Տարիներ են անցել, նրանք վաղուց չկան, զգացմունքներն այդ, մի ահռելի ուժ դարձած, արդէն մեր՝ նրանց թոռների մէջ են: Այդ կարօտով էլ լցուած, ուխտագնացների խմբի հետ, որոնց թւում եղեռնից հրաշքով փրկուած աշխարհասփիւռ հայերի զաւակներ, ճանապարհ ընկանք դէպի մեր կորուսեալ հայրենիքը:

Ճանապարհը Երեւանից Արդահանով մեզ տարաւ հայոց հնագոյն մայրաքաղաք՝ Կարս: Շրջեցինք Կարսի նեղլիկ փողոցներով, տեսանք բազում քարակերտ հայկական տներ: Մենք կարծես տանը լինէինք, օտարութիւն չէինք զգում, բոլորիս զգացողութիւնն այդպիսին էր:

Բարձրացանք Կարսի անառիկ բերդը, մեր առջեւ քաղաքն էր իր ողջ շուքով: Բերդապարիսպների ներքեւում հպարտ կանգնած էր Առաքելոց եկեղեցին, վերափոխուած մզկիթի: Եկեղեցու ձախ կողմում տեսայ Նորէն քահանայ Ստամբուլցեանի (1858-1928) տունը: Նա 1897 թուին Կարսի սբ. Աստուածածին եկեղեցու կնքել էր Եղիշէ Չարենցին, իսկ 1919-1921 թուերին եղել էր Առաքելոց եկեղեցու վերջին քահանան: Իր «Յիշատակարանում» նա գրել էր.

«1920 թուի հոկտեմբերի 30-ին թուրքը նորից գրաւեց Կարսը եւ սրի ու աւերի մատնեց: Ութ ամսից աւելի մնացի գերութեան մէջ: 1921 թուի մայիսի 18 (31)-ին մի կերպ հե-

Միմոնեան Սաթիկ

ուսացալ Կարսից: Արեւը կարծես մթնել էր, այդպէս երեւաց աչքերիս: Վագոնի դռանը կանգնած վերջին անգամ նայում էի սիրածս Կարսին, որ գուցէ այլեւս չպիտի տեսնէի: Սիրտս կծկուած նստած մի արկղի վրայ, ձեռներով երեսս ծածկեցի ու լացի: Երբ նորից բաց արի աչքերս, արդէն Կարսից հեռացած էինք...»:

Տատիկս՝ Միմոնեան Սաթիկը, որ անցել էր գաղթի ճանապարհներով, ապաստանել էր Կարսի որբանոցում, պատմում էր.

«Մեծահարուստ ընտանիք էինք, բազմանդամ, 40 անձից բաղկացած, ապրում էինք Կարսի մարզի Սըբան գիւղում, մէկտեղ պապիս՝ Մկրտիչի եւ նրա 6 եղբայրների ընտանիքների, երեխաների, բոռների հետ: Երբ սկսուեց եղեռնը, զօրավար Անդրանիկը մեզ շրջապատած իր զօրով, բերեց Սարիղամիշ: Մէկ տարի անց լուր եկաւ, որ նանապարհները բաց են, կարող ենք վերադառնալ երկիր: Վերադարձանք: Մէկ տարի ապրեցինք, թուրքը դարձեալ գրաւեց տարածքներն ու մենք դարձեալ գաղթեցինք, 1917 թուին ոտով հասանք Երեւան, յետոյ Իգդիր: Այստեղ ապրեցինք դարձեալ մէկ տարի մեր հարսների ունեցած ոսկով, նրանք ոսկեղէն շատ էին կրում: Հայրս՝ Ստե-

փանը վերցնելով մօրս՝ Գայեանէի ունեցած վերջին ոսկէ գարդը՝ բիւզուկը, որը բավականին ծանր էր, տարաւ վաճառելու եւ այլեւս չվերադարձաւ: Մեր ժողովուրդը չափազանց ազնիւ էր եւ միամիտ: Հաւանաբար թուրքերը ներս էին տարել եւ սպանել էին հօրս: Հայրս շատ գեղեցիկ, բարձրահասակ եւ յաղթանդամ մարդ էր: Մայրս էլ գաղթի նանապարհներին ծանր հիւանդացաւ եւ մահացաւ:

1917 թուին դարձեալ յայտարարեցին, որ երկրի նանապարհները բաց են: Գնացինք Սարիղամիշ: Պապս մերոնց կէսին վերցնելով, 5 տարեկան եղբօրս՝ Կորիւնին էլ, գնացին գիւղ՝ Սըբան:

Բոլոր հարազատներին կորցնելուց յետոյ, երեխաներով մնացինք հօրեղբօրս մօտ: Սով էր, նա չէր կարողանում մեզ խնամել, այդ իսկ պատճառով մեզ հանձնեց Ընկերական որբանոց: Դա 1918թ. էր, փոքր եղբայրս՝ Սեպուհը 3 տարեկան էր, քոյրս Փառանձեմը՝ 5, ես՝ 9: Որբանոցում Սեպուհը հիվանդացաւ եւ մահացաւ: Հօրեղբայրս եկաւ եւ եղբօրս թաղեցին որբանոցի բակում: Մի քանի ամսից էլ մեզ տարան Կարսի ամերիկեան որբանոց, որը գտնուում էր Կարսի ձորում, այնտեղ մեզ լաւ մաքրեցին, լողացրեցին, բուժեցին քոսից, տուեցին լաւ տաք ծածկոցներ, քնում էինք գեղեցիկ ֆրանսիական մահճակալների վրայ: Շատ լաւ կերակրում էին, ուրախութիւնից գիշերները չէինք կարողանում քնել: Մըսել էինք եւ ես ու քոյրս հիւանդացանք: Մեզ տարան հիւանդանոց, եւ երկրորդ յարկում էի, քոյրս առաջին: Այնտեղ շատ խիստ էին վերաբերում: Ես շապիկով դուրս էի գալիս, պատուհանների տակից ցածր ձայնով կանչում էի քոջս: Սենեակը գտալ. երբ խօսում էինք, մայրապետն ինձ բռնեցրեց, բերեց սենեակ: Այնքան լաց եղայ, որ բաց-բաց քնեցի, մըսեցի եւ ծանր հիւանդացայ: Երբ ապաքինուեցի, Փառանձեմին այլեւս չտեսայ, կորցրեցի ընդմիշտ:

Գարունը բացուեց, բակում որբերով արեւի տակ էինք նստել: Յանկարծ նկատեցի, որ մէկը մօտենում է խումբ-խումբ նստած որբերին, հարցուփորձ է անում: Ինձ կանչե-

Կարսի հին բաղնիքներն աչօր: «Բոլոր որբ երեխաներին հաւաքեցին մէկտեղ եւ թուրք փաշայի հրամանով լցրեցին բաղնիքները, որ վառեւն»

Կարսի համայնապատկերն այսօր

ցին, մօտեցայ տեսնեմ հօրեղբայրս է՝ Աբրահամը: Հիւանդանալուց յետոյ շատ էի հիւժուել, հագիւ ճանաչեց ինձ: Ասաց, որ ներքեւում գտնուող զինուորական մասում որպէս կապիտան ծառայում է իր տղան՝ Ռուբէնը, եթէ կարող եմ ընկնել մօտը, լավ կը լինի: Առաւօտեան յաջողութեամբ վերելից գլորութեցի ուղիղ զինուորական մաս, զինուորները վերցրին, ուզում էին նորից տանել որբանոց: Լաց եղայ եւ ասացի, որ հօրեղբորս տղան այստեղ է՝ Ռուբէնը, ուզում եմ իրեն տեսնել: Նրան գտան եւ ինձ յանձնեցին իրեն: Ռուբէնը ինձ ֆուրգոնով տարաւ կայարան, յետոյ էլ գնացով Սարիղամիշ եւ յանձնեց պապիս:

Սով էր, ուտելու համարեա ոչինչ չկար: Երեխաներով գնում էինք Օլթի, արտերի մէջ ցորենի մնացորդներն էինք հաւաքում: Շուտով թուրքերը հասան Սարիղամիշ ու մենք փախանք Կարս: Բոլոր որբ երեխաներին հաւաքեցին մէկտեղ եւ թուրք փաշայի հրամանով լցրեցին բաղնիքները, որ վառեցին: Ամերիկացիները եկան, սկսեցին բանակցել, նրանք յայտնեցին, որ թուրք ու բուրդ որբեր էլ կան երեխաների մէջ: Մեզ շարք կանգնեցրեցին: Փաշան ինքը հերթով մօտեցում էր, հարցնում եւ համոզուելով, որ այդպէս է, հրամայեց որբերին յանձնել ամերիկացիներին: Ամերիկացիներն էլ մեզ հաւաքեցին եւ նորից տարան որբանոց: Կարն ժամանակ անց, երբ Կարսը յանձնեցին թուրքերին, մեզ՝ որբերիս, լցրեցին բեռնատար վագոնները եւ բերեցին Ալեքսանդրապոլ: Եղբորս՝ Կորիւնին ուղարկեցին զինվորական մաս, ինձ էլ Կազաչի պոստ: Երբեմն մեզ տանում էին, ով եղբայր ունէր, տեսնուելու: Յետոյ եղբորս էլ կորցրեցի: Իրար գտանք 1936 թուին: Նա սովորում էր Լենինգրադի Գեղարուեստի ակադեմիայում: Ցաւով սկսուեց Հայրենական պատերազմը եւ իմ 31-ամեայ նկարիչ եղբայրը՝ Կորիւն Սիմոնեանը զոհուեց Մոզդոկի մօտ^{*)}: Ու այդպէս էլ ապրեցի ողջ կեանքս, առանց հարազատների»:

Եւ ես Կարսի բերդի բարձունքներից նայում էի քաղաքին ու կարծես տեսնում էի ողջ արհաւիրքը, դա սար-

սափելի զգացողութիւն էր:

Միակ ուրախութիւնն ու մխիթարութիւնը մեր ընտանիքի համար եղաւ այն, որ եղեռնից 90 տարի անց, Ստեփանի որդու՝ Կորիւն Սիմոնեանի «Ինքնակար»-ի շնորհիւ իրար գտան Աբրահամ, Ստեփան եւ Աղասի եղբայրների թոռները, Հենրի Սիմոնեանը (որ մշակոյթի վաստակաւոր գործիչ է, Մանկավարժական համալսարանի դասախօս, ամբիոնի վոկալ բաժնի վարիչ), հայրս՝ Վոլոգեայ Աղաբաբեանը եւ Մելանեայ Սիմոնեանը իրենց գերզաստաններով: Մենք, որ տատիս կողմից չունէինք ոչ մի բարեկամ, հիմա արդէն ունենք հիասքանչ բարեկամներ: Եւ ոչ մի առիթ բաց չենք թողնում իրար հետ լինելու համար, փորձում ենք լրացնել կորցրած տարիների ընթացքում չկայացած հանգիպումների ջերմութիւնն ու մտերմութիւնը: Մեծ գերզաստանը մասամբ վերագտնում է իրեն:

Նրանք փրկուել էին ի շնորհիւ Աբրահամի, նրա մօտիկ ընկերն է լինում թուրք փաշան, որ երկու եղբայրների ընտանիքներին նախ տանում է իր տուն, թաքցնում, պահում 3 ամիս, ապա իր երկու տղաների ուղեկցութեամբ տանում է մինչեւ Ալեքսանդրապոլ: Այստեղ տեղի է ունենում ցաւալին, սահմանապահները բռնում են փաշայի տղաներին եւ բոլորի աչքի առջև սպանում, արհամարհելով բոլորի խնդրանքն ու աղաչանքը: Ու այդ փրկութեան գինը, դեռ մինչեւ հիմա տանջում է մեր վերապրած բարեկամների սերունդներին:

Իսկ «Ինքնակար»-ից շարունակում է մեզ նայել Կորիւնը եւ երբեմն որպէս սրբատեղի բոլորիս հաւաքում է իր մօտ, այլեւս իրար չկորցնելու ակնկալիքով: Սրանից առաւել մեծ երջանկութիւն անհնար է պատկերացնել:

ԿԱՐՍԻ ԵՎ ԱՂԱԲԱԲԵԱՆ
ԵՐԵԱՆ

^{*)} Կորիւն Սիմոնեանի մասին տեսնել Ռեյդիակի գրույթումը մեր 2013-ի սեպտեմբերի թիւով

La chair humaine^(*)

ASTGHIK APRAHAMIAN

*Une fois de plus, nos valises cabossées s'empilaient
sur le trottoir; on avait du chemin devant nous.*

JACK KEROUAC

QUELQUE PART

Si elle pouvait mourir en paix, elle le ferait. Mais elle est trop loin de la route qu'il aurait fallu prendre, elle a fait trop de dégâts, trop de mauvaises choses, de mauvais choix, trop de paroles insipides avaient coulé de sa bouche, des paroles fausses d'une fille sous l'effet de drogues qu'elle n'aurait pas dû consommer, il y en a eu tellement dans l'inutilité de ses quarante-cinq ans de vie qu'elle ne s'en souvient plus, même les cris qu'elle a jadis poussés étaient faux, des cris de plus de vingt ans, des cris d'une nuit moite et collante de 57, des cris étouffés par les bayous, des cris qui retentissent dans sa tête, dans son sommeil, qui la réveillent en sueur, les cheveux trempés, le corps qui grelotte de peur, d'épouvante, et maintenant ça empire, ça devient insoutenable, même les médicaments n'aident plus, espèce de chiens que sont ces médecins, ils ne savent jamais prescrire les bonnes choses, rien n'est assez puissant, ces médicaments qui l'emplissent la rendent blême et rachitique et elle ressemble davantage à elle, à l'Autre, à celle qui la suit partout, dans l'éternité des miroirs, des flaques d'eau, des vitrines, à celle qui hurle de toute la force de son petit corps d'enfant de dix-sept ans, ce même corps qu'elle, Marguerite Ange Roy, la coupable, la misérable Margot, a laissé traîner dans les eaux marécageuses, dans la boue, ce même corps qui a subi tous les chocs et tous les coups qu'elle, la misérable Margot, aurait dû subir, ce même corps empreint pour l'éternité de bleus, d'immenses bleus profonds et sombres qui ne se soignent pas, ces bleus et ce corps qui ne se décomposent pas dans la noirceur de la mort, ces bleus et ce corps qu'elle, la misérable Margot, est forcée d'hériter parce qu'elle était une lâche, une chienne qui ne pensait qu'à elle, qu'à sa propre peau, et maintenant elle crèvera avec l'odeur épouvantable de la chair humaine qu'elle a laissée pourrir sur le bord de la route.

*) Անցեալ ամիսն, Քեպէզի միջ-գոլէժական համբաւաւոր «Critère» գրական մրցոյթին երրորդ մրցանակին արժանացած էր Ա. Յակոբ ամենօրեայ վարժարանի 2010-2011 տարեշրջանի շրջանաւարտուհիներէն Աստղիկ Աբրահամեան, իր ֆրանսերէն «La chair humaine» պատմուածքին համար, որ մեր ընթերցողին կը ներկայացնենք այս թիւով:

1976-էն ի վեր կայացող այս ամենամեայ մրցոյթին կը մասնակցին Քեպէզի բոլոր գոլէժներէն հարիւրաւոր ուսանողներ, որոնցմէ ուրջ միայն կ'արժանանան մրցանակի:

Աստղիկ Աբրահամեան այժմ կը յաճախէ Մզկիլ համալսարան, ուր կ'ուսանի թարգմանութիւն եւ գրականութիւն:

MONTRÉAL, 1982

Vous avez toujours voulu être une artiste ?

Non.

Alors, pourquoi l'êtes-vous devenue ?

Les circonstances ont joué en ma faveur. C'est tout.

Aviez-vous vécu un événement particulièrement inspirant ?

(Elle regarda au loin, par-delà la vitrine.)

Il n'y a pas eu grand-chose, à part un voyage sur la route quand j'avais vingt ans avec Dean.

Le poète, Dean Lacroix ?

Oui, lui. Mais à part ça... pas grand-chose.

(Un temps.)

Quelle est la raison de votre visite à Montréal ?

Ma protégée a présenté sa première exposition hier. Elle a vingt ans seulement, mais elle a un immense talent auquel je crois très profondément.

Votre français est impeccable pour une Américaine.

(Elle sourit.)

Mes parents étaient francophones.

Vos parents s'étaient installés aux États-Unis ?

Oui, à Lowell, au Massachusetts.

Vous parliez français chez vous ?

Jusqu'à la mort de ma mère, quand j'avais dix-sept ans.

Mon beau-père ne parlait pas français.

Et votre père ?

Il est mort en Europe, durant la guerre.

Je crois que c'est une facette de votre vie qui est surprenante.

Je ne l'ai jamais vraiment révélée aux médias.

Concernant votre travail... Qu'est-ce qui vous a motivée à peindre tous ces graffitis sur les murs de New York, dans le temps où Basquiat et Haring n'avaient pas encore exploité cet art ?

Parce que j'aime ça, dessiner sur des murs.

... C'est tout ?

Elle haussa les épaules et sourit. C'était une femme assez élégante de quarante-cinq ans, mais son visage semblait plus vieux, tellement ses traits étaient las et étirés. Elle portait une robe noire sans décolleté, sans accessoire.

Elle avait une paire de lunettes de soleil posée sur son nez. Elle était pâle, voire blafarde, et la couleur noire de sa chevelure la pâlisait davantage encore.

Pourquoi avoir accepté de donner cette entrevue ? Vous avez vécu en retrait pendant la majeure partie de votre vie.

Lowell au début du siècle dernier

Parce que vous êtes beau. (Elle rit.) Si j'avais vu un journaliste barbu, vieux et laid à travers la porte vitrée, je ne serais pas entrée. Mais vous, vous êtes jeune. Vous avez quel âge?

Vingt-six. (Un temps.) Pourquoi ne créez-vous plus rien ?

Pardon ?

Pourquoi avoir cessé de créer, de « dessiner » sur les murs, depuis dix ans ?

(Un sourire. Elle porte son verre d'eau à ses lèvres. Elle en boit une gorgée. Elle repose le verre sur la table.)

Et vous, pourquoi faites-vous ce que vous faites ?

(Silence.)

Pourquoi écrivez-vous ? Ça sert à quoi, à la fin ?

(Elle sourit.)

Voulez-vous faire un petit voyage avec moi ? Ça serait très utile pour votre article.

Il était sidéré, il la regarda et ne comprit plus rien. Il sentit une main effleurer la sienne. Sa voix tremblait.

Où voulez-vous aller ?

Une visite de rien du tout au Massachusetts.

Deux heures plus tard, après une longue conversation téléphonique avec l'éditeur en chef du journal, ils étaient en route. Il ne s'était jamais senti aussi excité par la perspective d'un voyage avec une femme qui avait presque l'âge de sa mère.

LOUISIANE, 1957

Dean était censé les attendre juste derrière la vieille maison pourrie, à une heure précisément, lorsque Roger serait en train de ronfler dans son fauteuil après

un coup de bourbon de trop. Mais quand elles arrivèrent derrière la maison en descendant par la fenêtre de leur chambre, Dean n'était nulle part, elles ne le voyaient pas, ni lui ni son auto, une Hudson Hornet 1952 usée qu'il avait achetée pour quelques sous à un vieil ivrogne qui voulait juste écluser quelques bouteilles de Tennessee Whiskey de plus avant de se noyer dans les bayous. Dans ce temps-là, elle n'était pas encore une lâche, elle n'avait pas encore choisi ce chemin, mais ça s'en venait, très lentement ; c'est cette nuit-là qu'elle l'avait choisi, ce chemin maudit jonché de merde. Lou était avec elle et elle était belle et son corps était moins parsemé de cicatrices. Elles n'avaient pas eu droit à une visite de Roger ce soir-là, il y avait eu sa soeur Rose qui était venue lui porter un peu de riz et une bouteille de bourbon à moitié vide qu'il avait englouti cinq minutes après son départ. Il s'était endormi dans

le vieux fauteuil puant de sueur, d'alcool et de tabac qui avait apparemment appartenu à son grand-père, comme la vieille maison d'ailleurs, une maison en bois, un peu surélevée pour ne pas s'enfoncer dans les marécages, une maison qui craquait et grognait à chaque pas. Devant la maison, il y avait le bayou ; Dean était censé se trouver derrière la maison, mais il n'y était pas. Et maintenant ? La voix de Lou se faisait ténue. Elle avait peur, ce n'était qu'une gamine de dix-sept ans après tout, elle avait le droit d'avoir peur de la nuit et de bien d'autres choses dont elle n'osait pas parler... Mais Dean n'était pas là. Il avait promis d'y être, mais il n'y était pas. Viens, on va marcher un peu, dit Margot. Elle prit Lou par la main, c'était une petite main d'enfant, moite et glaciale. Il sera là bientôt. Elles marchèrent doucement dans la nuit. Le bayou grinçait de bruits d'oiseaux et d'alligators qui pouvaient les déchirer s'ils avaient faim.

Et puis, le bruit de la Hudson.

Et puis, le bruit de pas qui approchaient.

Des pas qui approchaient par-derrière.

Des pas qui venaient de la maison.

Des pas lourds d'un homme ivre qui venaient de la maison.

Des pas lourds d'un homme ivre qui criait.

Lou et Margot se regardèrent, puis partirent à courir. Avec leurs jupes et la boue sous leurs pieds c'était difficile, mais il le fallait, il fallait courir jusqu'à la Hudson, jusqu'à Dean, jusqu'à la liberté qui les attendait, là, dans cette nuit folle et moite et collante de juin 1957, dans cette nuit de Louisiane; elles ne remarquaient plus la boue qui collait à leurs mollets, qui tachait leurs jupes blanches et leurs bas de dentelle, seules choses qu'elles

gardaient de leur mère, cette femme imposante et sculpturale qui était morte dans les pires souffrances, elles n’y pensaient plus maintenant en tout cas, avec Roger qui hurlait leurs noms derrière elles, encore quelques mètres et elles atteindraient l’auto.

Margot comprit après quelques secondes qu’elle courait toute seule. Elle regarda en arrière et vit Lou par terre dans la boue. Elle criait, elle pleurait de peur, elle essayait de se relever mais ses mains et ses bras et ses jambes tremblaient violemment, elle retombait dans la boue, réclamait Margot, voulait l’avoir à ses côtés pour se relever, mais Margot était déjà trop loin pour la sauver lorsque Roger arriva par derrière et saisit Lou par les jambes et la traîna en arrière alors qu’elle se déchirait, se tordait dans la boue, tendait les bras vers Margot, criait son nom, hurlait son nom, s’époumonait pour que Margot l’entende, mais il était déjà trop tard, Dean venait de prendre Margot par la taille et l’entraînait vers l’auto, disant qu’ils reviendraient pour Lou mais que maintenant c’était trop tard, il la jeta sur la banquette arrière et sauta derrière le volant, démarra et ils partirent dans la nuit, loin des bayous, loin de la boue, loin de Lou qui criait toujours en pleurant, le visage rouge, le visage boueux, les cheveux boueux, sa jupe et ses bas de dentelle tachés pour toujours par la boue de cette nuit tandis que Roger continuait à la traîner jusqu’à la maison.

LA ROUTE, 1958

C’était difficile de faire l’amour avec quelqu’un qu’elle n’aimait pas. Elle n’aimait pas Dean, mais elle sentait qu’elle n’avait pas le choix : il la prenait sur la banquette arrière de son auto sous le soleil cuisant du Texas, du Nouveau-Mexique, de l’Arizona. Elle n’avait fait l’amour, le vrai, qu’une seule fois dans sa vie et c’était quand elle avait dix-sept ans avec un garçon qui s’appelait Gabriel. Elle vivait toujours à Lowell dans ce temps-là et il était maigrichon et d’un blond délavé. Ils avaient fait l’amour sur le toit du garage de la famille Roy. La mère de Margot décéda une semaine plus tard et Roger les emmena, elle et sa sœur Lou, vivre chez lui, en Louisiane.

La respiration de Dean se faisait difficile et elle sentait sa sueur sur sa poitrine, son ventre, ses cuisses, elle voulait se laver le plus vite possible, sortir de l’auto et courir loin d’ici, loin de Dean et de cette auto qui puait la sueur et la cigarette et les effluves humains. Quand il eut fini, elle resta allongée sur la banquette alors qu’il enfilait son caleçon et sortait pour fumer.

La voix de Margot était faible, fatiguée, dégoutée.

On est loin de la Louisiane.

Et puis ?

On doit aller chercher Lou.

Dean éclata de rire. Il ne dit rien de plus, s’assit en avant et n’attendit même pas qu’elle ait remis ses vêtements pour faire démarrer la voiture.

C’est trop loin maintenant, la Louisiane.

Mais...

C’est trop loin. On est presque rendus en Californie.

Tu m’avais promis !

Je ne t’ai rien promis du tout, Mag.

C’est pas Mag, c’est Margot.

Je dis ce que je veux. Sors de l’auto si tu veux t’obstiner. Vas-y, sors ! Vas-y !

Dean, non !

Il s’arrêta brusquement sur le bord de l’autoroute, descendit, alla ouvrir sa portière et essaya de la tirer hors de la voiture. Elle se cramponnait au siège, nue et encore trempée et il criait, il hurlait comme Roger hurlait la dernière nuit, la tirait comme Roger tirait Lou dans la boue pour la ramener à la maison, pour la violer. Et comme Lou, elle pleurait, pleurait pour sa vie, pleurerait parce qu’il n’y avait pas d’issue.

Je suis désolée Dean... Non, s’il te plaît, laisse-moi, je vais être bonne je te le promets, laisse-moi je vais être gentille!

Il la lâcha et se rassit derrière le volant.

Ils ne s’adressèrent pas la parole pendant deux jours. Dans les diners, c’était un silence affreux, brisé par la voix rude des serveuses graisseuses qui mâchaient de la gomme comme des vaches et portaient trop de maquillage mal appliqué. Les hamburgers goûtaient la merde et les frites étaient à peine comestibles. Elle survivait grâce aux tartes aux pommes et à la crème glacée, mais il arriva un jour où elle en eut assez de tout ce sucre et arrêta de manger tout court. Ils venaient à ce moment d’atteindre Los Angeles où le soleil rougeoyait à son coucher et où le smog rend tout beau et parfait, prouvant encore une fois la théorie selon laquelle la beauté réside dans tout ce qui est mauvais. Le smog allait tous les tuer à la fin, mais pourtant il produisait un effet tellement saisissant qu’elle en était abasourdie. Tout ce qui est beau lui semblait nuisible, mauvais, comme l’amour, comme trop de bouffe délicieuse, comme trop de solitude.

Ils montèrent sur le toit d’un immeuble d’où leur parvenait le son des cordes d’une guitare qu’on gratte et le bruit des voitures et la rumeur des passants. Elle n’avait pas vu beaucoup de monde à part Dean durant ces quelques semaines. Elle pensait à Lou mais Lou n’était pas physiquement avec elle, alors ça ne servait à rien. Et puis penser à elle faisait encore très mal. Elle pensait à sa mère mais sa mère était morte depuis longtemps, morte avec Gabriel, morte avec Lowell et ses ruelles et son ciel grisâtre et ses rivières qui charriaient une odeur de mouillé avec elles, morte avec son père, écrasé quelque part en Europe, elle se souvint de sa moustache, c’était une belle moustache noire qu’il portait fièrement, est-ce qu’il la portait toujours dans la mort? Elle observait la route au loin, la route qu’ils devraient prendre demain pour se rendre quelque part, elle ne

savait pas où, ni vers qui, ni vers quoi, elle serait peut-être morte demain elle aussi, morte de sa belle mort ou tuée par sa volonté. Elle devenait de plus en plus maigre et ressemblait de plus en plus à Lou. Pour la première fois en cinq ans, elle voulut prier, pour Lou et pour elle. Mais la présence de Dean la dérangeait, il était là, debout, fumant nonchalamment une cigarette. Il était beau mais elle ne l'aimait pas parce qu'il lui faisait trop mal et qu'il était trop brutal avec elle sur la banquette arrière de la voiture.

Pour la première fois en deux jours, il la regarda.

Tu es très belle.

Va chier.

Margot...

Va chier.

Je t'aime.

Elle le regarda, horrifiée. C'était épouvantable. Elle fit volte-face et courut vers la porte et en bas des escaliers et dans les rues de Los Angeles. Elle le sentait derrière elle qui la suivait et qui criait son nom et elle respirait difficilement parce qu'elle n'en avait plus la force. Elle sentit sa main qui attrapait la sienne et elle voulut s'en dégager mais il l'avait à lui tout seul et elle voulut pleurer et l'implorer de la laisser mais il l'enlaçait et la serrait contre lui.

Dans l'auto il n'essaya plus de la forcer. Ils roulèrent doucement à travers la nuit. Le vent chaud frôlait le bras qu'elle laissait flotter par la fenêtre et elle se sentait comme un ruban dans l'air. Il fumait encore et toujours et regardait dans le rétroviseur de temps en temps. En revenant vers l'auto à Los Angeles ils avaient rencontré un homme dans la cinquantaine qui regardait le ciel. Il disait que c'était pour savoir quel immeuble était le plus haut à Los Angeles pour pouvoir mourir à coup sûr en tombant. Margot lui demanda pourquoi il voulait mourir. Il lui parla de la guerre et de sa femme qui s'était tuée et lui qui voulait la rejoindre. Elle n'essaya pas de l'en dissuader.

Elle se demandait où Dean l'emmenait et c'est en pensant à cela qu'elle s'endormit. À son réveil, le paysage avait changé, les rues étaient extrêmement en hauteur, les bâtiments étaient beaux, le ciel d'un bleu si pur qu'elle croyait encore rêver.

Bienvenue à San Francisco.

Pourquoi ici?

J'ai des amis ici. Tu vas les adorer.

C'étaient des amis étranges. Elle n'avait jamais vu des gens pareils. Il y avait Jean, une poupée avec des cheveux blonds bouclés, Teresa avec ses lunettes rondes, Henry avec son regard vague et perdu, Mack qui était grand avec un gros visage, Eddie qui était noir et dansait comme un fou, Baptiste qui avait un sourire trop grand pour ce monde et Ann-Simone qui ressemblait da-

vantage à un garçon, et Dean avait dit vrai car elle les avait adorés. La première nuit ils sont tous sortis dans les bars et pour la première fois elle était ivre morte, elle riait à tout, surtout en voyant la brume dans le regard d'Henry qui, alors qu'elle riait, l'embrassa sur la bouche, ils l'initièrent à quelque chose qui s'appelait le be-bop et il y avait un musicien noir qui jouait du saxophone qu'elle trouvait beau mais Dean l'empêcha de lui parler.

T'es trop soûle, Mag. Viens, je vais te montrer où on va dormir.

Comment ça on, ensemble ?

Oui oui tu vas adorer ça, l'appartement est un peu petit mais parfait pour nous deux.

Mais comment ça pour nous deux? Je ne veux pas dormir avec toi ce soir.

Et elle sortit du bar et rejoignit Mack qui fumait quelque chose qui n'était pas du tabac, dehors avec Teresa, et ils lui en offrirent et elle en prit et elle en prit trop parce qu'elle trouvait ça beau et parfait et elle finit par vomir au coin de la rue avec Mack qui tenait ses cheveux loin de son visage et qui ensuite l'enlaça et se mit à l'embrasser, et l'emmena quand même quelque part et le matin elle se réveilla dans un lit avec lui nu à côté d'elle.

Quand elle sortit de la chambre il y avait Baptiste et Eddie assis à la table de cuisine qui buvaient du café. Eddie fumait une cigarette et ses grands yeux brillaient et la regardaient, il paraissait très amusé.

Parle-nous de toi, petit canard.

Petit canard ?

T'es un p'tit canard parce que t'as l'air trop innocente, ma belle.

(Baptiste rit.)

D'où tu viens ?

De Lowell.

Je connais quelqu'un qui vient de Lowell. C'est un mec très bien. Un bon écrivain. Qu'est-ce que tu fais de ta vie ?

(Elle haussa les épaules.)

Je vais et je viens.

As-tu étudié ?

Non.

Tu travailles ?

Non, mais j'aimerais.

On va te trouver quelque chose à faire, bientôt.

Elle aimait San Francisco, mais elle ne pourrait jamais l'aimer à fond parce qu'elle y entendait la voix de Lou crier les soirs où elle n'était pas soûle. Le jour, elle travaillait chez un artiste et l'aidait à mélanger ses couleurs et à garder le studio propre, ça ne payait pas beaucoup mais c'était assez pour s'acheter de l'alcool et autres nécessités. Elle ne voyait pas beaucoup l'artiste et lui parlait peu, mais elle aimait les couleurs de ses toiles et la façon qu'il avait de jeter la peinture sur la

toile, parfois il écrasait ses cigarettes là-dessus, une fois il lui a demandé de marcher sur la toile, c'était un peintre bizarre mais elle l'aimait bien. Mais San Francisco était trop ensoleillé pour elle et elle s'ennuyait facilement lorsqu'elle n'était pas ivre ou en train de coucher avec Mack ou Dean, qui lui achetait de l'alcool si elle couchait avec lui.

Et puis Mack épousa Jean, la petite poupée de porcelaine.

Et puis elle en eut assez.

Elle le dit à Dean, elle voulait partir d'ici, elle voulait s'en aller, loin, très loin, le plus loin possible, elle voulait aller à New York, elle voulait retourner en Louisiane, elle voulait retrouver Lou, c'était de sa faute, c'était sa faute si elle se trouvait toujours avec Roger, mais Dean lui dit que non, que c'est la faute aux circonstances, qu'elle n'avait rien à voir là-dedans, mais elle n'en pouvait plus.

Elle avait dormi avec Dean cette nuit-là. Après l'amour ils burent un coup et Dean s'endormit tout de suite. Elle prit un sac à dos et l'emplit avec un carnet, des crayons, des chemises, une jupe et un pantalon et elle quitta Dean, qui était couché nu sur le lit défait avec la sueur qui perlait sur son front et qui pensait qu'il avait une femme qui l'aimait à côté sans savoir ô combien il avait tort.

san fran est trop petit
la route m'attend
bonne chance
aime-moi
margot
xo

La nuit de San Francisco, au moins, se faisait plus fraîche que le jour. Elle se rendit au petit bar d'à côté et dit au revoir au saxophoniste. Elle fit ses adieux aux rues qui ressemblaient à des montagnes et, avec pour seul témoin le ciel vide et noir, elle quitta la ville et la voix de Lou ne criait plus dans sa tête. Elle se rendit compte à quel point elle était plus calme et légère sur l'asphalte avec le doux vent qui jouait dans ses cheveux, avec ses jambes qui marchaient machinalement : peut-être était-elle une gitane au fond, sans vraie maison, sans patrie, sans rien. Elle se souvenait de Teresa la gitane qui chantait qu'elle n'avait pas de pays et pas de chez-soi et qu'elle n'avait que l'amour pour la combler, pour combler le manque de quelque chose, et peut-être était-elle comme elle, comme une gitane.

LOWELL, 1982

Ils étaient en route pour Lowell, presque arrivés. Le temps était brumeux sous une bruine intermittente. Margot se réveilla et regarda à travers la brume les arbres qui bordaient la route.

Que voulez-vous faire à Lowell ?

Rendre visite à ma soeur.

Enfin ils aboutirent à une ville grisâtre parsemée d'anciennes maisons d'ouvriers noircies et d'usines, usines où avait jadis travaillé le père de Margot pendant que sa mère cuisinait et faisait le ménage du foyer familial sur Moody Street, une maison en bois de deux étages avec un garage attenant, une des rares maisons à en avoir un. Ils entrèrent à Pawtucketville où Margot et Lou étaient allées à l'école Sainte-Jeanne-d'Arc qui se trouvait sur Dracut Street, non loin d'où elles habitaient. Margot se souvenait que Pawtucketville avait appartenu aux Amérindiens autrefois et comment oncle Antoine, le frère de sa mère, racontait qu'ils avaient du sang amérindien remontant à six générations, bien avant que la famille ne s'installe à Lowell, et comment elle et Lou gambadaient dans les rues en croyant que ces rues leur appartenaient, et comment elle et Lou s'aventuraient jusqu'à la rivière Merrimack qui n'était pas loin de chez elles non plus, où elles se cachaient derrière les buissons et épiaient les gros gars du secondaire qui y venaient pour fumer et faire d'autres choses qu'elles ne comprirent que bien plus tard.

Elle se trouve où, votre soeur ?

Roulez tout droit, puis tournez à droite sur Pawtucket Street, et encore sur Merrimack, et puis cherchez l'église.

Elle est à l'église, votre soeur ?

Elle est au cimetière.

Oh, pardon...

(Elle sourit faiblement.)

Morte à vingt ans.

De quoi ?

Suicide.

L'église Saint-Jean-Baptiste se tenait fièrement contre le ciel nuageux, tout aussi gris que l'église à l'apparence triste de lieu oublié.

LOUISE ANNE ROY

1940-1960

Le cimetière était juste derrière l'église, celle de l'enfance de Margot, et elle voulut la revoir encore une fois, revoir ce lieu de tant de souvenirs. Ils y entrèrent et se signèrent en même temps. L'intérieur était brun et réconfortant et Margot se souvint des épouvantables messes dominicales qui duraient des heures alors qu'elle et Lou se tenaient à côté de leurs parents avec des visages mornes. Elle laissa le journaliste s'asseoir sur un banc et se rendit au confessionnal d'un pas décidé.

Pardonnez-moi mon père, car j'ai péché.

Je vous écoute, ma fille.

Je ne crois pas beaucoup en Dieu... mais je ne sais vers qui ou quoi me tourner. Mon père... j'ai poussé ma soeur à se suicider.

Comment ?

Quand j'étais jeune, nous vivions avec notre beau-père, il nous violait... Je me suis enfuie mais... je n'ai pas été capable de l'amener avec moi.

Vous avez tenté de la retrouver ?

Oui ! Mais... je suis arrivée trop tard – un an après l'avoir laissée, elle n'était plus en Louisiane, et mon beau-père ne voulait pas m'aider, il ne m'a pas dit où elle était allée, il m'a chassée de chez lui comme une bête. J'ai su quand elle est... morte... qu'elle avait fait du pouce pour arriver à Lowell. Je ne savais pas qu'elle était ici... Mon père, j'ai péché, j'ai commis le pire des péchés, pardonnez-moi... (Elle se mit à pleurer.) C'est de ma faute si elle s'est tuée, mon père, c'est à cause de moi. Je n'ai pas pu la sauver... Elle comptait tellement sur moi, et je l'ai laissée périr...

Vous avez essayé de la retrouver. Qu'auriez-vous pu faire de plus ?

Oui, mais j'aurais pu mieux faire. J'aurais pu...

Je crois qu'il est surtout temps que vous vous pardonniez.

Encore une fois le calvaire de faire l'amour. Et ce même si le journaliste était jeune et charmant, beau comme Dean l'était, sans sa cruauté bestiale. Le journaliste était prêt à tout pour elle, pour ce corps, pour cette chair qu'elle savait ridée et fanée qui la dégoûtait elle-même. Encore de faux cris, l'air devenait lourd dans la chambre du motel et elle allait perdre la tête, elle allait vomir jusqu'à l'épuisement, jusqu'à la mort, et tandis que son corps était bercé par celui d'un autre elle pensa à Lou et se mit à pleurer, Lou où es-tu, pourquoi t'être tuée à cet âge, t'étais encore toute jeune, toute belle, pourquoi, pourquoi je t'ai abandonnée sur la route, pourquoi ne suis-je pas allée te chercher, oh Lou, oh ma petite Lou chérie, reviens-moi, dis-moi que tout va bien, que ce n'est pas ma faute, s'il te plaît, comment pouvais-je savoir Lou, comment pouvais-je savoir que je ne reviendrais pas, la route m'a emmenée trop loin de toi, oh Lou!

Le journaliste s'allongea sur le lit mais il ne dormit pas, il la regardait, assise sur le bord du lit sans gêne aucune. Elle lui offrit un verre du vin qu'elle avait acheté avant d'arriver à Lowell, il ne refusa pas, et bientôt le vin l'assoupit et il ferma les yeux. Elle restait nue, abîmée par les années, n'acceptait pas son âge, elle en était dégoûtée, elle voulait être comme jadis, belle à croquer, insouciant grâce à l'alcool, mais maintenant l'alcool n'était plus d'aucun secours, rien ne marchait, surtout pas les médicaments, tout la ramenait à son image dans le miroir, celle d'une femme fatiguée, lasse et maigre, celle de Lou qu'elle voyait dans ses propres yeux, celle qu'elle croyait être Lou dans la mort, dans ses lèvres,

dans la forme de son visage.

Elle avait passé sa vie à dessiner sur les murs, mais ses souvenirs les plus heureux ne remontaient pas à ses quelques moments de célébrité mais bien avant, à Lowell, lorsqu'elle était jeune, lorsque sa mère et Lou vivaient encore et lorsqu'elle avait fait l'amour à Gabriel. Elle était maintenant revenue à son point de départ. Elle se tint à la fenêtre et observa la rue. Elle décida de sortir pour revoir sa ville, enfila sa robe et referma la porte de la chambre doucement derrière elle.

Dehors elle sentait la pluie à venir dans l'air qui pesait lourdement sur sa peau au point qu'elle pouvait à peine respirer. Autour d'elle les voitures roulaient à toute vitesse et vrombissaient dans la nuit : c'était la route, c'était là que tout avait commencé, là que sa vie avait commencé et là qu'elle allait sûrement prendre fin. Ces rues, ces rues de son enfance où jadis elles passaient leurs après-midi, elle et sa soeur, à errer à la recherche d'aventures et d'animaux perdus. Elle se souvint du chaton que Lou avait retrouvé sous un buisson sur Emery Avenue après l'école, c'était un être tout frêle qui n'arrêtait pas de miauler, et elles l'avaient recueilli et hébergé et l'avaient nommé Ti-Jean en l'honneur de leur grand-père Jean qui détestait les chats, même si c'était une chatte, et elle devint grosse et imposante, et Margot se demanda ce qu'elle était devenue après leur départ de Lowell, avait-elle eu des petits ? Elle aurait aimé savoir ce que Lou avait fait durant les années où elles avaient été séparées. Elle avait su qu'elle s'était enfuie de chez Roger quelques mois après son départ : mais après ? Qui avait elle rencontré, est-ce que quelqu'un l'avait aimée, est-ce que quelqu'un lui avait fait du mal, l'avait fait souffrir encore plus ? Les larmes coulaient sur ses joues creuses, ridées et ses mains tremblaient.

Et puis, le bruit de pas qui approchaient.

Des pas qui arrivaient de derrière.

Margot se retourna. Le journaliste était là, un manteau dans les bras. Sans dire un mot il le posa sur ses épaules. Il lui sourit et prit sa main, il était jeune et beau avec les rayons de la lune qui embrassaient son visage, et elle eut envie de sa jeunesse. Elle se remit à marcher dans la nuit, à la recherche de ses souvenirs de Lou, et elle se rappela à quel point Lou était jolie dans son uniforme d'école, comment les gars les épiaient toutes les deux, comment Gros Joe et Liam, un Irlandais, avaient essayé de leur parler la dernière fois qu'elles revenaient de l'école, et qu'elles s'étaient enfuies en courant. Elle se souvint de leurs rires cet après-midi-là, du rire de Lou, cristallin et enfantin, elle se souvint du soleil qui brillait pour une rare fois sur Lowell, de leurs sourires.

Elle se tourna vers le journaliste et reprit sa main en souriant, et ils marchèrent ensemble dans les rues de son enfance.

ASTGHİK APRAHAMIAN

Դարերու Մարդը՝ դարոն Էլոյեանը

Վերջերս մեր այս հողեղէն կեանքէն հրաժեշտ առաւ Դաստիարակ մը, գլխագիր Դ-ով, որուն շունչէն, մտքէն ու հոգիէն պտղունց մը բաժին մը ինկաւ Մոնթթէլայի Սուրբ Յակոբ ազգային վարժարանի՝ այժմ Վարդգէս եւ Աստղիկ նախակրթարան ու Բաստրմաճեան երկրորդական անունով ճանչուած հաստատութեան աշակերտութեան: Դիմեցի անոնցմէ մի քանիին, այժմ արդէն երկարամեայ շրջանաւարտներ՝ ուրուագծելու համար իրենց ուսուցչին դէմքը, այնպէս ինչպէս ան մնացեր էր իրենց յիշողութեան մէջ: Ոմանք պատասխանեցին շարք մը հարցումներու, որ յղեր էի իրենց՝ դիւրացնելու համար իրենց գործը: Ուրիշներ այլապէս փոխանցեցին իրենց արտի խօսքը: Ահա ուրեմն բազմավաստակ դաստիարակ Եղուարդ Էլոյեանը՝ ըստ Ռիթա Գաթարոյեանի (Ռ. Գ.), Յարութ Դաւիթեանի (Յ. Դ.), Պօղոս Զոմպոկեանի (Պ. Զ.), Պերճ Կարապետեանի (Պ. Կ.), Հրաչ Մանավեանի (Հ. Մ.), Անի Պասմաճեանի (Ա. Պ.), Սեդա Պասմաճեան-Տօնապետեանի (Ս. Պ.) եւ Մանուէլ Քէօւէեանի (Մ. Ք.) ներդրումով ստեղծուած խճանկարին (Ռ. Ք.-ի գրածը կը մատուցենք Վ.Ֆ.-ի թարգմանութեամբ): Կարին Յովսէփեանի խօսած դամբանականը կու տանք առանձնաբար:

Վ.-Ա. Ա.

1. Ո՞րն էր Եղուարդ Էլոյեանի նկարագրի գլխաւոր գիծը, որով պիտի յիշէ՞ք զինք՝

Պ. Զ. — *Իր կիրքը (passion) ու կիրքով (հոգիով ու սրտով) դասաւանդելը:*

Մ. Ք. — *Անհնար է միայն մի քանի տողերով ամփոփել նախկին ուսուցիչի՝ պարոն Էլոյեանի նկարագրի գլխաւոր գիծը: Կրնամ թուել բազմաթիւ յատկանիշներ՝ սիրով, զգացական, ռոմանտիկ, ազգայնասէր, մտաւորական, յեղափոխական, երբեմն՝ ջղային եւ փոթորկոտ, աշխատասէր, մտազբազ, իրապաշտ, ճշգրիտ, բծախնդիր եւ այլն...:*

Բայց ինծի համար տպաւորիչ էր նամանականդ իր խստապահանջ բնավորութիւնը: Շարունակ կը դրդէր բոլոր իր աշակերտները, որպէսզի ապահովեն լաւագոյն արդիւնքներ, ոչ միայն հայերէն դասապահերուն՝ այլեւ բոլոր գիտական եւ լեզուական օտար նիւթերուն ալ պարագային: Նոյնքան խստապահանջ էր ուսուցիչներէն, մեր ծնողներէն, դպրոցի տնօրէնութենէն եւ նոյնիսկ ինքն իրմէ:

Յ. Դ. — *Ինծի համար շատ մեծ հպարտութիւն է եւ բախտաւորութիւն, որ ճանչցած եմ պարոն Էլոյեանը, իսկ Սուրբ Յակոբը աւարտելէ տարիներ ետք, զինք նաեւ առիթը ունեցայ ճանչնալու իբրեւ ընկեր Էլոյեան: Պարոն Էլոյեանը՝ իբրեւ դաստիարակ եւ ուսուցիչ հայերէնի, հայոց պատմութեան եւ կրօնի դասընթացներու. իսկ ընկեր Էլոյեանը՝ իբրեւ օրինակելի երէց ընկեր որ կը ներկայացնէր դաշնակցականի տիպարը:*

Հ. Մ. — *Շատ յուզուեցայ, երբ իմացայ Սուրբ Յակոբ վարժարանի, մեր հայերէն լեզուի սիրելի ուսուցիչ պարոն Եղուարդ Էլոյեանի մահուան գոյժը: Անձնավորութիւն մը՝ որ իր առաւելագոյնը տուաւ իր աշակերտներուն եւ Մոնթթէլայի հայ համայնքին: Յստակ էր, որ իր կոչումը հայ նոր սերունդի հայեցի դաստիարակութիւնն էր: Ան մեզի սորվեցուց մեր ազգին մասին, ուրիշ՝ եկած ենք, մեր լեզուի մասին եւ յարգանք՝ մեր կրօնքին: Որպէս ուսուցիչ շատ խիստ էր եւ դժուարահաս, բայց աշակերտները կ'ընդունէին, որ արդար էր: Ձէր հանդուրժեք ձախողանքը եւ անընդունելի էր իրեն համար կատարեալէն պակաս աշխատանք մը:*

Դաստիարակին հպարտագոյն պահը. Եղուարդ Էլոյեան կը ներկայացնէ իր տարեկան հունձքը: Զախին՝ Տ. Արմէն Աւ. քինյ. Իշխանեան

2. Ինչո՞ւ կը սիրէիք պարոն Էլոյեանը — ինչո՞ւ... չէիք սիրեր (եթէ նման բան կրնար ըլլալ):

Պ. Զ. — *Զինք կը սիրէի, որովհետեւ հայերէն, հայ գրականութիւն, մշակոյթ ու հայոց պատմութիւն դասաւանդելէ գատ, մեզի կեանքի դասեր ալ տուաւ (life lessons):*

Մ. Ք. — *Անկասկած, իր անզուգական նուիրումը իբր հայերէնի ուսուցիչ՝ ի վերջոյ ինքզինք սիրցնել կու տար բոլոր իր աշակերտներէն:*

Պարբերաբար, պարոն Էլոյեան կը քարոզէր իր աշակերտներուն զանազան մարտահրաւէրներու մասին. ի մասնաւորի, կը յիշեմ երբ կ'ըսէր թէ մեր օտար գաղթօճախները ժամանակաւոր են եւ ուշ կամ կանուխ՝ նախասահմանուած ձուլումի: Ականջիս օղ կ'ընեմ այդ խօսքերը եւ տակաւին կը պայքարեմ, որ այդ օրը չտեսնեմ:

Յ. Դ. — *Դասարանէն ներս կը յիշեմ իր դասաւանդելու յատուկ ձեւը, հետաքրքրական վերլուծականները եւ գիրքերէն ներկայացուած հարցերու բազմաթիւ անհրաժեշտ ներկային հետ: Այս տեղեկութիւնները սնանկու ուրիշ աղբիւր*

չկար: Կը փնտռէի այդ պահերը, երբ պարոն էլոյեան մեզի կը պատմէր դրուագներ եւ կը ներկայացնէր նիւթեր, որ անպայման գիրքերուն մէջ չեն: Իր փորձառութիւնն էր որ մեզի կը փոխանցէր եւ թէեւ այն ժամանակ անպայման չէի հասկնար՝ ուրախութեամբ մտիկ կ'ընէի: Համոզուած եմ, որ այդ պահերն էին որոնց միջոցաւ պարոն էլոյեան արթնցուց իմ մէջ այն ոգին, որ կը ձգտի աւելի լաւին, կը սիրէ մայրենի լեզուն ու մշակոյթը եւ կը ծառայէ ազգին:

Հ. Մ. — Հակառակ իր խիստ երեւոյթին եւ ուսուցանելու եղանակին, ան նաեւ շատ զգայուն անձնաւորութիւն մըն էր: Դպրոցական վերջին օրերուս, դժբախտութիւնը ունեցայ կորսնցնելու հայրս: Ընկճուած էի, բայց որոշեցի երթալ դասերուս: Անշուշտ դժուար էր եւ այդ մասին ոչ մէկը խօսեցաւ: Ամբողջ օրը ինձի համար աղօտ, մութ օր մըն էր: Երբ պարոն էլոյեանը դասարան մտաւ, ես կ'ակնկալէի սովորական հայերէնի պահ մը: Հագրի կը պատրաստուէի գիրքս բանալու, պարոն էլոյեանը կեցաւ դասարանին դիմաց եւ սկսաւ խօսիլ դժբախտութեան մը մասին որ պատահած էր, եւ սկսաւ խօսիլ հօրս մասին: Ես չէի սպասեր. Յնցուեցայ, որ ան հայերէն դասի պահէն վայրկեաններ պիտի տրամադրէր հօրս մասին խօսելու համար... Խորապէս զգացուեցայ: Երբեք պիտի չմոռնամ այդ օրը, երբ պարոն էլոյեանը մասնակից դարձաւ ցաւիս, ջանաց սփոփել զիս եւ իր քաջալիրական խօսքերով խրախուսել զիս: Ան անկեղծօրէն կը մտահոգուէր իր աշակերտներու դժուարութիւններով եւ միշտ ներկայ էր, երբ որեւէ բանի մը կարիքը ունենայինք:

Այս է որ ես ամենէն աւելի պիտի յիշեմ իր մասին: Եւ անկեղծօրէն կրնամ ըսել, որ թէեւ բազմաթիւ ուսուցիչներ ունեցած եմ կեանքիս ընթացքին, չկա՛յ մէկը որ աւելի յարգած ու սիրած ըլլամ՝ որքան պարոն էլոյեանը:

3. Իր ո՞ր խօսքը երբեք պիտի չմոռնամ:

Պ. Զ. — Choclat mou՝ երբ կ'ուզէր աւելի աշխոյժ ու զօրաւոր տեսնել մեզ:

Մ. Ք. — Կատակի բաժինը՝ երբ յաճախ մեր սիրելի պարոն էլոյեանը «choclat mou» տիտղոսը կը շնորհէր այն աշակերտներուն, որոնք կը դժգոհէին հայերէնի դասերէն եւ կամ ծուլութիւն կը ցուցաբերէին:

Յ. Գ. — Անդադար կը յիշեմ իր անմոռանալի խօսքերը. կ'ըսէր «պոքիչ»՝ երբ առանց հասկանալու գոց սորվէինք, «չոքորա մու»՝ երբ ցոյց կուտայինք կամաւոր տկարութեան նշաններ եւ «կեթթոյիզմ»՝ երբ կ'ուզէր մեզի պատրաստել Սուրբ Յակոբէն անգլին կեանքի մը:

4. Պարոն էլոյեանին առնչուած ո՞ր դրուագը ամենէն աւելի կը մնայ ձեր յիշողութեան մէջ:

Ա. Պ. — Ես շատ հիանալի յիշատակներ ունիմ պարոն էլոյեանին հետ: Երկու հատ մասնաւորապէս իմ միտք մնացած են... մէկը ծիծաղաշարժ եւ միւսը զգացական:

Խնդալիք պահէր ինձի համար. մէկ օր առաջ ունեցած էինք մեր սովորական գրաւոր քերականութիւն քննու-

թիւնը, եւ հիմա մեզի ետ կու տար սրբագրուածները: Երբ կարգը եկաւ իմ թուղթիս՝ նկատեց, որ բացի իր սովորական կարմիր սրբագրութիւններէն, աւելորդ կարմիր նշաններ կային, որ հաւանաբար արեան հետքեր էին (ինքզինք վիրաւորած ըլլալու էր). Խնդաց ու ժպտելով ըսաւ, «այնքան սրտանց սրբագրեցի թուղթդ, որ արիւնս թափեցաւ վրան»: Սրտանց եւ հոգիով կը դասաւանդէր, եւ այս անգամ սիրտը ձգած էր իմ թուղթին վրայ:

Իմ քաղցր դրուագը յիշողութեանս մէջ. պարոն էլոյեանին հաւատքը ինձի եւ իմ ձայնիս հանդէպ: Չնայած իմ փոքր, հագրի հինգ ոտք հասակիս, եւ ամէկոտ ու լուս աշակերտ մը ըլլալուս, ան զիս կ'ընտրէր, որ արտասանեմ հանդէսներուն: Մինչեւ այսօր ալ մեծագոյն վախ դասարանին կամ հանրութեան դիմաց խօսիլն է, բայց ինք միշտ ունէր այն վստահութիւնը ինձի հանդէպ, որ ես ինքս չունէի: Ան սորվեցուց ինձի ձայնս գտնել եւ ինքզինքիս վրայ հաւատք ունենալ:

Ս. Պ. — Անկասկած՝ բոլոր դասընկերներս կը համաձայնին որ իրենց հայերէնի բառապաշարը հարստացած է պարոն էլոյեանի շուքին տակ: Եւ այս պատճառով է որ, թէեւ հագրուագիւտ, երբ մեր ուսուցիչը որոշ օտար բառեր կ'օգտագործէր իր խօսակցութեան մէջ, շատ աւելի անուշ կը հնչէր մեր ականջներուն: Ահա կարճ դրուագ մը որ կը յայտնաբերէ այս կացութիւնը:

Մենք՝ երկրորդականի առաջին հունձքի ութը աշակերտներս, ոչ միայն վայլած ենք մեր ուսուցիչը դասարանին մէջ, այլ նաեւ բարեբախտութիւնը ունեցած ենք այցելելու իրեն՝ իր տունէն ներս: Աչքի գործողութենէ մը ետք, պարոն էլոյեան ստիպուած էր բացակայիլ դպրոցէն մի քանի շաբաթ: Ուրեմն ան շատ մեծ անակնկալի առջեւ գտնուեցաւ՝ երբ իր տան դրան սեմին ժպտուն ութը երեսներ երեւցան: «Բարեւ պարոն»-ներէ եւ «Ի՞նչ պէս էք պարոն»-ներէ ետք, տեղաւորուեցանք հիւրանոցը: Պարոն էլոյեան որոշեց խոհանոցէն գովաջուցիչներ բերել հրամցնել: Իր բացակայութենէն օգտուելով, աներեսաբար սկսանք քննել-գննել տան ծակն ու ծուկը: Յանկարծ լսեցինք ժապիին բացականչութիւնը՝

— Ամա՛, եկէք նայեցէք ի՞նչ գեղեցիկ է տիկին էլոյեանը այս նկարին մէջ:

Հետեւեցանք ձայնին եւ նկատեցինք որ մեր ընկերուհին կանգնած էր տէր եւ տիկին էլոյեանի ննջարանին մէջտեղը եւ հիացած կ'ուսումնասիրէր անոնց հարսանեկան նկարը որ կախուած էր պատին վրայ:

Այնքան տարուած էինք տիկին էլոյեանին գեղեցիկութիւնը գովելով, որ չանդրադարձանք պարոն էլոյեանին մօտենալուն, մինչեւ որ ան կոկորդը մաքրելով յայտնեց՝

— Է՛հ տղաք, քովը կեցողը նոյնքան «բարլախ» չէ՞...: Աստուած լուսաւորէ մեր «բարլախ» ուսուցիչին հոգին:

Պ. Կ. — Ծ՛ղլ... շ՛ղլ..., եկա՛ւ
Աշակերտները իրենց տեղերը գրաւած են արդէն, երբ հայերէնի ուսուցիչը դասարան կը մտնէ:

— Նստեցէ՛ք: Ըսէ՛ք նայիմ, ի՞նչ ունիք այսօր որպէս դաս, — կը հարցնէ ուսուցիչը:

— Յակոբ Պարոնեանի կենսագրութիւնը, — հաւաքաբար կը պատասխանեն աշակերտները:

— Լաւ, Մանուէլ, ելիր ու պատմէ՛ դասդ: Ես հարցում չունիմ: Խօսքիդ «փլան»-ը դուն կազմէ: Ես պիտի չմիջամտեմ, պիտի չսրբագրեմ: Հասկցա՞ր:

— Օքէ՛յ, Յակ...

— Օքէ՛յ, ի՛նչ...: Վաղը երբ քեզ բեմ հանենք՝ «օքէյ»-ով պիտի բանաս խօսքդ:

— Լա՛ւ, Յակոբ Պարոնեան աշակերտած է իր ծննդավայր ...

— Աւելո՞րդ կը նկատես ծննդավայրին անունը յիշել, թէ պարզապէս միտքդ չես պահած գայն:

— Օքէ՛յ, Յակոբ Պարոնեան ծնած է Ադրիանապոլիս, յաճախած է տեղւոյն նախակրթարանը, ուր իրեն ուսուցիչ ունեցած է Պօղոս վարժապետը:

Յակոբ Պարոնեան..., ը՛..., ը՛..., ը՛...

— Վերջացուցի՞ր խօսքդ:

— Ո՛չ, ը՛...

— Դասդ պատրաստա՞ծ ես:

— Մէկ անգամ կարդացի, բայց գիտեմ ...

— Լաւ, եթէ գիտես՝ շարունակէ՛:

— Ը՛..., ը՛..., ը՛...

— Նստի՛ր: Ես ժամանակ չունիմ սպասելու, որ դուն բան մը յիշես: Իսկ «ը»-երդ գումարել՝ իմ գործս չէ: Այս մէկը կրնաս խնդրել թուաբանութեան ուսուցիչէն...

Ո՞վ կ'ուզէ պատմել դասը:

Ո՛չ ձեռք կայ բարձրացող, ո՛չ ալ շրթունք՝ բարբառող:

— Ծենիֆը՛ր, մատիտ մը կրնա՞ս տալ ինծի: Օ՛լա լա՛. գիտէ՞ք, որ երկրորդականի է՛ն տկար դասարանն էք դուք: Դասը նոյնը կը պահեմ, պզտիկ յաւելումով մը սակայն. «Յակոբ Պարոնեանի գրական յատկանիշները»: Հիմա մտի՛կ ըրէք. «Յակոբ Պարոնեան իր երգիծաբանին նիւթ դարձուցած է ... Քնացա՞ծ էք: «Երգիծանք» ըսելու տեղ «երգիծաբան» կարդացի: Լաւ, կը շարունակեմ, մի՛ քնանաք. «Յակոբ Պարոնեանի հատուածին տակ...

— «Հարուածին տակ», պարո՛ն, «հարուածին տակ», բարձր ձայնով կը պոռայ Մանուէլ, փորձելով իր վրէժը լուծել ուսուցիչէն:

— Գիտեմ, պարզապէս կը շարունակէի concentration-ը քննել: Բայց դուն հոս չես եկած ուսուցիչդ սրբագրելու: Դասի՛դ հետեւէ:

Ուսուցիչը կը շարունակէ. «Օր մը, թուաբանութեան պահուն, Յակոբ Պարոնեան գրատախտակին վրայ կը գրէ. Հրաժարիմք ի տիկին էլոյեանէ եւ յամենայն չար կոտորակաց նորա»:

Եւ ահա դասարանը խնդուքի ծով կը դառնայ: Եւ շառազող ալիքներուն մէջէն կը լսուի Կարինին սուր ու մետաղեայ ծիծաղը.

— Հի՛, հի՛, հի՛...

Տրի՛նկ...

Ձանգն է որ կը հնչէ:

— Go to hell, — կ'ըլլայ անմիջական հակազդեցութիւնը հայերէնի ուսուցչին:— Այսօր միայն մէ՞կ պահ ունինք:

— Այո՛, պարո՛ն, — բարձրաձայն կը պատասխանէ դասարանը, ծոյլ աշակերտներու ներքին գոհունակութեամբ:

Երբեմն դասարանները փոքրաթիւ կ'ըլլային ...

Հայերէնի ուսուցիչը կը փութայ անցնիլ երկրորդականի չորրորդ դասարանը:

— Ե՛շտ..., շ՛շտ..., եկա՛ւ:

— Բարի՛ լոյս, տղա՛ք: Որպէս դաս ի՞նչ ունիք պատրաստած այսօր, — կը հարցնէ ուսուցիչը:

— Հայոց պատմութիւն, — հազիւ լսելի կը պատասխանէ դասարանը:

— Լաւ, Մանուէլ, ելիր ու պատմէ՛ դասդ: Ես հարցում չունիմ: Խօսքիդ «փլան»-ը դուն կազմէ: Ես պիտի չմիջամտեմ, պիտի չսրբագրեմ: Հասկցա՞ր:

— Ը՛..., պարո՛ն, դասս չեմ պատրաստած:

— Մատիտ մը կրնաք տալ ինծի: Ո՞վ կ'ուզէ պատմել դասը:

Քար լուռութիւն:

— Գիտէ՞ք որ երկրորդականի է՛ն տկար դասարանն էք դուք...:

Հ. Մ. — Իմ ուսանողական կեանքիս ընթացքին ընտրած եմ շատ դժուար եւ յառաջացեալ գիտական նիւթեր. բայց անկեղծօրէն կրնամ ըսել, որ ոչ մէկ դաս ինծի համար այնքան դժուար էր, որքան պարոն էլոյեանի հայերէնի դասը: Կը յիշեմ որ հայերէն բաւական լաւ կը կարգայի այն ատեն. երբ պարզ կարգայի, կրնայի դիւրութեամբ կարգալինչ որ կուտար: Բայց ատիկա պարոն էլոյեանին համար բաւարար չէր: «Աւելի՛ արագ ... Աւելի՛ արագ ...» կ'ըսէր: «Կիտազրութեան կարեւորութիւն մի՛ տար, որքան կարելի է արագ կարգա՛» ... «Աւելի՛ արագ»... Երբ իր ուզածին պէս չէի կարգար, գլուխը կը շարժէր եւ կ'ըսէր. «Հրաչ, ես քեզմէ աւելին կը սպասէի»... Այս էր որ մղեց գիս առաւելագոյնս ընելու: Կ'ուզէի իր մարտահրաւէրը ընդունիլ: Չէի ուզեր զինք յուսախաբ ընել: Ո՛չ ոք կ'ուզէր. եւ կը ջանայինք մեր առաւելագոյնը ընել որ հպարտ գգայ մեզմով:

Ան գիտէր նաեւ մեր բոլոր անառակութիւնները: Կը զարմանայինք որ արդեօք երրորդ ա՞ջք մը ունի գլխուն հետեւը, որովհետեւ նոյնիսկ երբ կուսակը մեզի դարձուցած դաս կը գրէր գրատախտակին վրայ, կրնար դարձեալ տեսնել ամէն ինչ որ կը կատարուէր իր հետեւը: «Հրաչ, առջեւդ նայէ, դուրսը մի նայիր», նոյնիսկ երբ անկարելի էր որ ինք կարենար տեսնել: Մենք մեր գլուխը կը շարժէինք անհասարակ:

... երբեմն մեծաթիւ

Լատալի գտնելով եւ զարմանալով որ ակնոցներուն վրայ հայելի՞ մը կար որ կարենար ետեւը տեսնել: Ոչ ոք կը համարձակէր խօսիլ դասարանին մէջ. եթէ խօսէիր, պիտի ստանայիր իր «նայուածքը»: Ամեն աշակերտ կը խուսափէր Պարոն Էլոյեանի այդ «նայուածքը» ստանալէ:

Կը յիշեմ ուրիշ անգամ մը բանաստեղծութիւն մը ունէինք գոց սորվելու, եւ ես պատրաստ էի: Դասարանին առջեւ արտասանել կու տար: Կը յիշեմ կարգը իմա էր. յանկարծ ամեն ինչ մոռցայ, ոչ մէկ տող կը յիշէի. շատ ջղափին վիճակի մէջ էի: Դարձեալ գլուխը շարժեց եւ ըսաւ. «Նստէ՛ եւ ժամանակս մի՛ վատնե՛ր»: Ես ինքնիրմէս դուրս ելայ: Երբ, ուրիշ առիթով մը, դարձեալ տարբեր ոտանաւոր մը պիտի սորվէինք, ես օրերով ու օրերով սորվեցայ. արտասանեցի հայելիին առջեւ, լողցած ատենս, ընտանիքիս առջեւ. նոյնիսկ արտասանեցի երազներուս մէջ, քնացած ժամանակս: Երբ օրը եկաւ, անշուշտ պարոն Էլոյեանը զիս առաջինը կանչեց, որ արտասանեմ: Եւ այս անգամ ... ես կատարեալ ձեւով արտասանեցի: Բայց կրկին, բաւարար չէր. «Տեսնենք որքան գիտես այս բանաստեղծութիւնը. դարձեալ արտասանէ, եւ այս անգամ աւելի արագ, եւ կիտադրութեան կարեւորութիւն մի՛ տար. որքան կրնաս արագ եւ ոեւէ պատճառով մի՛ կենար»: Ու ես արտասանեցի ինչպէս որ ինք կ'ուզէր: Վերջացնելէս ետք, նոյնիսկ պարոն Էլոյեանը զարմացած ըսաւ. «Ապրի՛ս, Հրաչ, չա՛տ ազուկը»: Այս մէկը կեանքիս ամենալաւ «ԱՊՐԻՍ»ն էր. ամբողջ օրը ժպիտը գէմքիս էր: Ան կ'որդեգրէր ոճ մը՝ շատ աշխատիլ եւ չբաւարարուիլ միջակութեամբ: Եւ երբ կարողացար հասնիլ այդ բարձունքին, ինքը առաջինն էր որ կը գնահատէր աշխատանքդ:

20 տարիներ անցեր էին այդ երանելի օրերէն, երբ ես ներկայ կը գտնուէի Հայ կեդրոնէն ներս ճաշկերոյթի մը. իմ հին դասընկերներուս հետ միասին նստած էինք սեղանի մը շուրջ եւ բախտը ունեցած՝ պարոն Էլոյեանն ալ մեզի հետ ունենալու նոյն սեղանին շուրջ: Առաջին բանը որ բերանէս ելաւ՝ 20 տարի առաջուան այդ նո՛յն բանաստեղծութիւնն էր: Պարոն Էլոյեանը մեծ ու գոհունակ ժպիտ մը դէմքին հարցուց, «Տղա՛ս, այդ ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ դեռ կը յիշես այդ բանաստեղծութիւնը»: Պատասխանս եղաւ՝ «Ի՞նչպէս կարելի էր որ մոռնայի»...

Ռ. Գ. — Հազիւ 13-14 տարեկան էի:

Շատ յստակօրէն կը յիշեմ այն օրը երբ պարոն Էլոյեան դասապահի վերջաւորութեան խնդրեց ինձմէ զբօսանքի չելլել որպէսզի հետո խօսի: Կը կռահէի ուզածը, միշտ նոյնն էր: Լաւ կը հաղորդակցէի, գրիչս ալ գէշ չէր ու այս կարողութիւններուս համար այն «բախտաւորն» էի որուն կը վիճակուէր այդ յստակութիւններս ի գործ դնելու պարտականութիւնը: Գիտէի որ այդ օրն ալ ուրիշ նման պարտականութիւն մը պիտի յանձնէր ինձի: Հպարտ էի, բայց միեւնոյն ատեն՝ մտահոգ: Չափազանց մտահոգ, չըսելու համար՝ սարսափած: Արդէն 4-5 տարի է ինչ, կ'աշակերտէի պարոն Էլոյեանին եւ զինք շատ լաւ կը ճանչնայի, զինք կապկելու, իր հակազգեցութիւնները կռահելու եւ իր առօրեայ արտայայտութիւնները կրկնելու աստիճան: Ընկերներով յաճախ կը խնդայինք այս կացութեան դիմաց. վախն էր որ մեզ կը խնդացնէր հաւանաբար: Սակայն, հակառակ այն մօտիկ եւ կատարեալ ծանօթութեանս որ կը յաւակնէի ունենալ, ոչինչ այդ օր զիս պատրաստած էր գուշակելու ծանրութիւնը այն պատասխանատուութեան, որ ինձի պիտի վստահէր պարոն Էլոյեան մեր հանդիպման ընթացքին:

Դասը վերջացած է: Կը մնամ դասարան ու կը սպասեմ զգոյշ, մինչեւ որ դասարանը պարպուի: Կը մօտենամ գրասեղանին՝ ինքնավստահ բայց վարանոտ: Եւ այսպէս, աչքերուս նայելէ առաջ իսկ որոտաց իր բամբ ձայնը որ կ'արտասանէր քերթուածի մը առաջին տողերը...

Ղարաբաղը մօրս կանչն է.
Ինձ է կանչում յիշով սրտում,
Ղարաբաղը իմ կանաչն է՝
Կարմիր, բայց սեւ ունի սրտում....

Դու էլ, դառած կոռուածադիկ, իմ բալիկն ես
այ՛ Ղարաբաղ,
Մեղրըդ օտար մեղուիցն տուող իմ ծաղիկն ես
այ՛ Ղարաբաղ,
Հայաստանից քեզ պոկողը Հայաստանի եղբայրը չէ՛,
Երկուսիս մեջ դու էլ մոլոր իմ բալիկն ես,
այ՛ Ղարաբաղ:

Բառերը զոր կ'արտասանէր անգուգակաւ կը քով՝ օդին մէջ թեւեր կ'առնէին: Ինքզինքդ կը զգայիր նոյն այդ ժամանակաշրջանին մէջ որուն մասին կը պատմէր: Կը պատմէր, այո՛: Կը պատմէր ի՛ր բառերով, իր շեշտով, իր ոճով, իր շարժուձեւերով, իր հայեացքով, իր լուծութիւններով: Կ'ուզէր միա՛յն պատմել. իր նախասիրած ձեւն էր հաղորդակցելու, փոխանցելու առաւելագոյն տեղեկութիւններ, գիտութիւն, զգացումներ, հաւատամք, հպարտութիւն եւ հայու պատկանելութեան զգացում: Պատկանելութիւն՝ որուն խոր արմատները հայ լեզուի պահպանումէն կը մեկնէին: Ան այնչա՛փ կը սիրէր այդ լեզուն: Կը գուրգուրար վրան, կը շոյէր, պատուանդանի վրայ կը գետեղէր զայն: Իր այդ կիրքը՝ հայ լեզուին հանդէպ սէր ու յարգանք փոխանցելու նոր սերունդին՝ կը հանդիսանար իր կեանքի գերագանց առաքելութիւնը, ինչպէս նաեւ անկասկած՝ զինք տառապեցնող յաճախանքը:

Վերագառնանք մեր քերթուածին:

«Կրկնէ՛ ինչ որ ըսի», պահանջեց, ինծի երկարելով թուղթի պատառիկ մը որուն վրայ գրուած էին բանաստեղծութեան առաջին քանի մը տողերը: Կը հետեւի մը ցումունքին եւ քանի մը սրբագրութիւններէ հետք կը յաջողիմ ճՇԳՐՏՏՕՐԷ՛ն արտայայտել իր ուզածը, որուն համար կ'արժանանամ իր այնքան հարազատ նայուածքին որ ըսել կ'ուզէր «կը հաւանիմ, սակայն չմոռնաս մանաւանդ ինչ որ ըրինք հոս...»: Տակաւին չեմ անդրադարձած թէ ինչի պիտի յանգի մեր այս փոքր վարժութիւնը: Ի վերջոյ կը բարեհաճի յայտնել. արտասանական մրցում մը, բաց՝ ամեն տարիքի անձերու համար: Պիտի մասնակցէի, ինծի համար որոշած էր ինք արդէն: Սովորականին նման՝ կը համակերպիմ:

Կարճ այդ վարժութեամբ ան կ'ուզէր վստահ ըլլալ որ զատած կտորը կը յարմարէր ձայնիս եւ հնչերանդիս: Չէր սխալած, լաւ էր արդիւնքը, գոհ էր ինք:

«Ահաւասիկ բանաստեղծութիւնը» ըսաւ ու երկարեց ինծի 12 էջնոց գրութիւն մը, 12 էջ, այո՛, ամենէն երկար բանաստեղծութիւնը, որ տեսած էի կեանքիս մէջ, բոլոր քերթուածներուն «մարաթոն»ը: Ծունկերս կ'ըլլի սկսան, աչքերուս մէջ սարսափը տեղ կը գրաւէր ու գլուխս կախ կը մտածէի՝ «այս մարդը խնթացած է»: «Կրնաս», յարեց ինծի, «գիտե՛մ որ կրնաս»:

Ինքն էր, պարո՛ն էլոյեանը: Արտասովոր անձն մը, որ կը փորձէր յարատեւ հաւասարակշռութիւն պահել իր զգացական աշխարհին մէջ եւ որ սակայն միայն կ'իշխէր այդ զգացումներու ստեղծաշարին ծայրագոյն երկու բաժիններուն վրայ միայն: Երբեմն զայրացկոտ, ուրիշ ատեն՝ մանուկի մը նման ծիծաղող: Շատ լուրջ, կամ բնաւ երբեք: Պատկառելի՝ վախ ազդելու աստիճան, եւ կամ չափազանգ հաղորդական ու ընկերային: Սարսափազուրկ եւ սակայն այնքան մարդկային:

Այլեւս 13-14 տարեկան չեմ, այլ՝ 40: Հիմա կ'անդրադառնամ երկու իրողութիւններու, բազմաթիւ այլոց մէջէն, որ ժամանակին կ'անգիտանայի: Առաջին՝ այլեւս երբեք գոց պիտի չընեմ 12 էջնոց բանաստեղծութիւն մը, որուն համար, ի միջի այլոց, արժանացայ արծաթ մետալի, որ շատ հաւանաբար ինծի շնորհուցեալ գնահատելու համար սորվելու կամքս: Երկրորդ՝ բիւր զգացումներու տէր այս անձը իրականութեան մէջ միայն երկու զգացում ունէր. սէրն ու վախը: Սէրը հանդէպ իր մշակոյթին, իր լեզուին, իր ընտանիքին եւ իր աշակերտներուն. եւ վախը՝ որ ասոնցմէ մէկը վնասուի, դիւրաբեկ դառնայ:

5. Ինչպէ՞ս կը բնութագրէի իր ձեր վրայ ունեցած գլխաւոր ազդեցութիւնը:

Պ. Զ. — Ինչ որ որոշեալ ընել կեանքի մէջ, ըրէ՛ սրտանց ու կիրքով: Ա՛յս սորվեցայ իրմէ:

Մ. Ք. — Կրնամ վկայել թէ իմ սերունդի աշակերտութիւնը իր հայկական պատկանելութեան ոգին կը պարտի պարոն էլոյեանին: Երախտապարտ եմ, որ վեց տարիներ իր աշակերտը եղայ եւ բնաւ պիտի չմոռանամ իր ուսուցումները:

Յ. Պ. — Անկասկած պարոն էլոյեան ազդած է իմ եւ դասընկերներուս վրայ: Մեզի հետ էր դպրոցական տա-

րիներուն եւ թէեւ բաժնուեցանք Սուրբ Յակոբը աւարտելէ հետք, ինք առօրեայ ներկայութիւն մնաց մինչեւ այսօր: Այնքան ազդեղիկ դաստիարակ մըն էր, որ չէ եղած դասընկերներու միջեւ հանդիպում, ուր չենք յիշած պարոն էլոյեանը:

Ա. Պ. — Մինչեւ այսօր հասարակութեան առջեւ խօսք չեմ կրնար առնել, բայց այժմ կը վարեմ իմ սեփական ընկերութիւնը՝ Կ'ուզեմ ըսել, որ ի՛նք զիս ուղարկեց դէպի յաջողութիւն, որովհետեւ կը հաւատար, որ ձայնս կը լսուէր առանց իմ գիտակցութեան իսկ: Ան մէջս ամրացուց հաւատքը, որ կրնամ ընել, ի՛նչ որ անպայման մտադրեմ ընել: Ան գնաց եւ կարող է որ լսէ զիս, նոյն իսկ երբ ինքս չեմ կարծեր որ ձայնս կը հասնի իրեն...

Հ. Մ. — Ամեն քանի մը տարին անգամ մը, երբ Մոնթրէալ այցելեմ, մայրս ինծի կը հարցնէ. «Հայերէնդ մոռցած ես արդեօք» ... Եւ իմ պատասխանս ... «Աճապարել, արտորալ, շտապել, փութալ ... Մոռցած ես որ հայերէնի ուսուցիչս պարոն էլոյեանն էր»... Ու մայրս միշտ կը խնդայ... Անշուշտ իւրաքանչիւր աշակերտ իր անձնական յիշատակները ունի պարոն էլոյեանի մասին, որոնք երբե՛ք պիտի չմոռցուին:

6. Ի՞նչ պիտի ուզէիք ըսած ըլլալ իրեն, որ չէի կրցած ըսել մի՞նչեւ հիմա:

Պ. Զ. — Շնորհակալութիւն, որ զիս (մեզ բոլո՛րս) մղեցիք այնքան շատ աշխատել. մինչեւ օ՛րս անոր բարեքները կը զգամ:

Մ. Ք. — Յուզիչ է, երբ մտածեմ թէ յետ մահու կարող չենք այս խօսքերը եւ զգացումները ուղղակի իրեն փոխանցել: Կարճ՝ վարձքը կատար սիրելի ընկեր էլոյեան, «chapeau», միմիայն «chapeau» կրնամ ըսել:

Յ. Պ. — Եւ երախտապարտ եմ իրեն ինծի փոխանցած դաստիարակութեան:

Ռ.Գ. — Սիրելի պարոն էլոյեան,

Քու սէրը վարակիչ է. աշակերտներէդ շատեր կը հաստատեն այսօր ատիկա: Թերեւս մերը չի համեմատուի քու անյազ կատարելապաշտութեան, սակայն անհոգ եզիր, երբեք մի՛ վախնար այլեւս: Այդ սէրը իւրաքանչիւրս իւրացուցած է իր ձեռով, տարբեր պայմաններու մէջ: Սրտանց շնորհակալութիւն քու մեզի բաշխած սիրոյդ համար: Շնորհակալութիւն նաեւ որ մեզ յաճախ վախցուցած ես: Փոխադարձօրէն քեզ կը սիրենք անսահմանօրէն ու անվախօրէն: Նոյնիսկ 12 էջնոց բանաստեղծութիւն մը չի կրնար արտայայտել մեր այդ սիրոյ խորութիւնը: Շնորհակալութի՛ւն:

Հ. Մ. — Ան կը պատկանէր մեր սերունդին, կը պատկանէր համայնքին եւ կը պատկանէր իր աշակերտներուն:

Ան Դարերու մարդն էր: Եւ ես խորապէս պիտի զգամ իր կորուստը:

«Իբր գաւակ մը մտածումիդ...»

ԿԱՐԻՆ ՅՈՒՍԵՓԵԱՆ

Նախակրթարանի Ե. կարգէն մինչեւ երկրորդակա-
նի Ե. կարգը, ամբողջ եօթը տարի, պարոն էլոյեանը հա-
յերէնի, հայ գրականութեան, հայոց պատմութեան, կրօնի,
հայ բարոյագիտութեան ու կրօնական մշակոյթի ուսու-
ցիչն էր: Այս երեկոյ իմ դասընկերներուս, Սուրբ Յակոբի
հարիւրաւոր նախկին աշակերտներու եւ իր հոգատարու-
թեան յանձնուած երիտասարդներու ամբողջ սերունդի մը
անունով, պատիւը ունիմ ձեզի հետ բաժնելու — բարձ-
րաձայն բաժնելու — այն սէրն ու անչափելի յատգանքը,
որ կը զգամ այս մեծ անձնաւորութեան՝ պարոն էլոյեա-
նին նկատմամբ: Միասին բաժնելու մեր ցաւը, բայց նաեւ
ու մանաւանդ գովեցելու իր կեանքը, որ ազդեց այնքան
շատ ուրիշներու կեանքերուն վրայ:

Ներկայութիւնը՝ յարգանք կը տածէր. Իսկ հօրենա-
կան սէրը իր աշակերտներուն հանդէպ՝ կը մեղմացնէ՝ յայդ
չուքը: Ու երբեմն ալ, նամանաւանդ երբ երկրորդականի
աւելի բարձր կարգերուն հասած էինք, իրմէ չսպասուած
կատակասիրութեամբ ա՛լ աւելի կը ջերմացնէր դասարանին
մթնոլորտը:

Սիրելի՛, թանկագին՝ պարոն էլոյան: Ամուսին՝ քու
որքա՛ն սիրած Աղաւնիիդ. հայր՝ քու «մէկ հատիկ» Նու-
շիկիդ. տնօրէն, դաշնակցական վաստակաւոր երէց ընկեր:
Սակայն ինձի ու ինձի նման քանիներու՝ ամեն բանէ առաջ
պարոն էլոյան ուսուցիչն էս եղած, ու կը մնաս: Թէպէտ,
կարծես ուսուցիչի առաքելութեանդ ընդմէջէն՝ մենք նա-
եւ ճանչցանք — միթէ մասա՞մբ — անձիդ մի՛ւս ոլորտները՝
հայրը, ամուսինը, ազգային մարդն ու կուսակցական ըն-
կերը, ազատամիտ մտաւորականը, ու զգայուն ոգին... Պա-
րոն էլոյան մա՛րդը:

Սերունդներ՝ դաստիարակուեցան հայեցի շունչիդ ու
հայրական հովանիիդ տակ:

Մեզի մայրենի լեզու ու բառագիտութիւն չսորվե-
ցուցիր միայն, այլ արժեւորել ու պաշտել տուիր իւրա-
քանչիւր գիրը, հնչիւնը, շեշտն ու երկարը, իւրաքանչիւր
բառի իմաստն ու նրբերա՛նգը: Չսորվեցուցի՛ր միայն ըն-
թերցում ու հասկացողութիւն, այլ պաշտել տուիր իւրա-
քանչի՛ւր հայ գրագէտ, ու անոր կեանքը, ներաշխարհն ու
ստեղծագործութիւնը:

Մեր դասարանի չորս պատերէն ներս՝ կեանքի՛ բերիւր
հայ գրականութիւնը, պատմութեամբ, բանաստեղծութիւնը:
Հայ գիւղը բերիւր մեր դասարանի ափերուն, երբեմն նոյ-
նիսկ գծելով՝ կամ աննկարագրելի՛ն նկարագրելով, որպէս-
զի քի՛չ մը աւելի լաւ հասկնանք ու պատկերացնենք մեր
չտեսած արօրը, մաճը, ախօսն ու արահետը:

Շնորհիւ քեզի՛ ապրեցա՛նք մեր հայոց պատմութեան
ծալքերը, նաեւ իւրացուցի՛նք զայն: Կրօնքը վերածեցիր
մարդկային, բարոյական եւ սկզբունքներու դասի:

Մեզի նաեւ ծանօթացուցիր ո՛ղջ աշխարհը, ոչ-հայ
համաշխարհային հին եւ արդի գրագէտները, միջազգային
պատմութիւնն ու քաղաքականութիւնը... որպէսզի հայկա-
կանը չմնայ կղզիացած ու իր ճշգրիտ տեղը գտնէ աշխար-
հի մեր տեսլականին ու առօրեային մէջ — աշակերտներէդ

ո՞ր մէկը ghetto բառը չսորվեցաւ ձեր շնորհիւ:

Օրինակովդ ու դասարանէն ներս թափած ջանքերովդ
շնորհիւ՝ սորվեցանք վերլուծող միտք ըլլալ, չբաւարար-
ուի՛լ միջակութեամբ ու ձգտել որակաւորի՛ն, ըլլալ ըմ-
բո՛ստ՝ երբ պէտք է. ըլլալ romantique, idéaliste, ու միեւնոյն
ժամանակ՝ իրապաշտ :

Որքա՛ն երանելի էին այդ դասապահները երբ մտիկ
կ'ընէինք ձեզի, երբ կ'ընթերցէիք հայ գրականութենէ
հատուած մը, երբ կ'ասմունքէիք ապրումով, երբ հայոց
պատմութեան դիւցազներգութիւնները կը վերածէիք իրա-
կանութեան: Իսկ որքան աւելի՛ երանելի էին այն պա-
հերը, երբ օրուան դասի նիւթը մէկդի դնելով, նոյնքան
եթէ ոչ աւելի՛ յարգի դասապահը կ'ապրէինք երբ կը խօ-
սէիք մեզի (կամ թէկուզ եթերի՞ն) ի՛նչ-ի՛նչ նիւթի մա-
սին որ ձեր ուշադրութիւնը գրաւած էր այդ օրը (կամ նա-
խորդ գիշերը). ըլլայ հայոց պատմութեան դասի տեսած մէկ
դրուագէն, Արցախի կամ նորանկախ հայրենիքի ներկայէն,
կամ Սփիւռքի ու գաղութային կեանքի իրականութենէն:
Ձեր շրթներէն կախուած՝ կ'ունկնդրէինք, կը կլանուէինք
ձեր ապրումներով, կը բաժնէինք, նոյնիսկ կ'իւրացնէինք
ձեր մտահոգութիւնները, երբեմն հասկնալով, երբեմն ալ
չհասկնալով... Ու, անգիտակցաբար, օրէ օր, կը թողէինք
մեր մանկական աշխարհը, կը բռնէինք չափահասութեան
ճամբան, կը դաստիարակուէինք:

Սիրելի պարոն էլոյան. մեր կեանքի՛ ուսուցիչ: Ձեր
դրոշմը ձգած էք մեր վրայ, սերունդներո՛ւ վրայ: Աւելի
մեծ ու յարգի կտակ կարելի էր թողել այս աշխարհին:

Յոյսով եմ որ ձեր աննկուն նուիրումին փոխան՝ մենք
ալ կարողացանք ձեզի տալ ուսուցիչի մը գոհունակութեան
զգգացումէն նշոյլ մը:

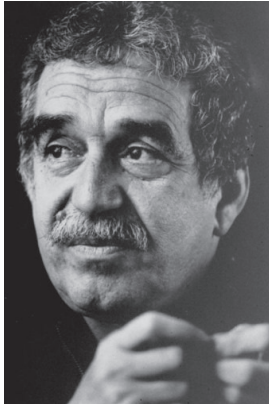
Վերջացնելու համար, թողեցէք որ Սիւրբմանթոյի
«Գիւտին փառքը» քերթուածէն մէջբերումով մը աւար-
տեմ խօսքս.—

Դուն աննիւնջ հսկող, դուն տիտանեան Տեսնող,
Դուն օրօրոցէն մինչ գերեզման,
Մեր մէն մի խօսքին, մէն մի շունչին
Գեղեցկագոյն բացատրիչ...

Եւ թոյլ տուր այսօր , ո՛ր՛ Մեսրոպ,
Որ Հայոց հողէն մինչեւ աստղերը հասնող
Քու ոսկիէ սանդուխտ վեր բարձրանամ,
Եւ հաստատաբայլ, աստիճանէ աստիճան
Ու պակէ ի պակ եւ եւ լոյսէ ի լոյս,
Իբր գաւակ մը մտածումիդ,
Ես ի մե՛զ գամ իմ այս երգս երգելու...:

Աստուած լուսաւորէ ձեր հոգին...

Սոյն դամբանակալը արտասանուեցաւ հեղինակին կողմէ. Պրն
Էլոյեանի յուղարկատրութեան ընթացքին, Մոնթրէալի Ս. Յակոբ
եկեղեցիէն Գերս:

Ոչ եւս է Կամրիէլ Կարսիա Մարքէզ

Մեքսիքոյի մէջ 17 ապրիլին մահացաւ գոլոմպիացի աշխարհահռչակ գրող, լրագրող, գրականութեան նուազեան դափնեկիր Կամրիէլ Կարսիա Մարքէզ:

Ամբողջական անունով Կամրիէլ Նոսէ տէ լա Գոնզորտիա Կարսիա Մարքէզ (Gabriel José de la Concordia Gar-

cía Márquez), ան ծնած է 6 մարտ 1927-ին Գոլոմպիայի Արագուադա աւանը: Մանկութիւնը անցուցած է մօրենական մեծ հօր մօտ, որ շրջանին մէջ յարգանք վայելող նախկին զինուորական էր, նաեւ արտակարգ պատմող: Մեծ հօր եւ մեծ մօր մօտ ապրած այդ շրջանին է որ մանուկ Կամրիէլին մօտ կը կազմաւորուին իր աշխարհայեացքի հիմնական գիծերը, ինչպէս նաեւ լեզուական նրբերանդանը՝ գիտակցութիւնը:

12 տարեկանին կ'ուղարկուի մայրաքաղաք Պոկոթայի մօտակայ գիշերօթիկ վարժարան մը: Ապա կ'ընդունուի Պոկոթայի համալսարանի իրաւաբանական բաժանմունքը, որ սակայն չ'աւարտեր եւ կը նետուի կեանքի ասպարէզ՝ որպէս լրագրող եւ գրող:

1961-ին կը հրատարակէ իր առաջին ուշագրաւ երկը՝ «Մարդ գնդապետին չի գրեր», սակայն միջազգային հռչակը պիտի գար 1967-ին, երբ հրատարակուեցաւ իր «Հարիւր տարուան մենութիւնը», որ ցայտօր թարգմանուած է 37 լեզուներու, ի միջի այլոց՝ հայերէնի, աւելի քան 30 միլիոն օրինակ ընդհանուր տպաքանակով: Իր այլ նշանակալից երկերէն յիշենք «Կանխայայտ մահուան մը ժամանակագրութիւնը» (1981), «Սէրը ժանտախտի ժամանակ» (1985) վէպերը եւ «Վերջիջելով տխուր պոռնիկներս» (2004) վիպակը:

1982-ին, Կամրիէլ Կարսիա Մարքէզ կը ստանար Նոպելեան մրցանակը գրականութեան գծով, «երեւակայական ու իրականը հարուստ բարդութեամբ բանաստեղծական միջավայրի մը մէջ միահիւսող իր վէպերուն եւ վիպակներուն համար, ուր կ'արտացոլան ցամաքամասի մը կեանքն ու խնդիրները»:

ՍՏԱՑՈՒԱԾ ԳՐՔԵՐ

Հեղինակներէն կամ հրատարակիչներէն. այլեւ բարեկամներէ շնորհակալութեամբ ստացած ենք Հորիզոնի. Հորիզոն գրականի կամ աւագ խմբագրի անուցին՝

– Ժանէթ Գիրէջեան, ԾԱՂԿԱՔԱՂ, Թորոնթօ 2013, 100 էջ

– Անդրանիկ Պետրոսեան, ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԵՆ ՈՒ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՕՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԾՐԱԳԻՐԸ, Ֆրանս. թրգմ. Գրիգոր Զանիկեան, Նահապետ հրատ., Երեւան 2013, 200 էջ

– Կարէն Սիմոնեան, ԿՐԵՄԼԻ ՅՈՅԺ ԳԱՂՏՆԻ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻՅ ՄԻ ՔԱՆԻՍԸ, Ազատ խօսք հրատ., Փարիզ-Երեւան 2012, 60 էջ

– Կարէն Սիմոնեան, ՄԵՐ ԻՍԿԱԿԱՆ ԴԱՍԸ ՄԱՅՐԱՄՈՒՏԻՅ ՅԵՏՈՅ, Ազատ խօսք հրատ., Երեւան 2013, 132 էջ

– Wolfgang Gust, editor, THE ARMENIAN GENOCIDE, Evidence from the German Foreign Office Archives, 1915-1916, Berghahn, New York, Oxford, in association with the Zoryan Institute, Foreword by Vahakn N. Dadrian, 786 pp.

– Knar Manjikian, editor, DEFYING FATE, Aram and Dirouhi Avedian's memoirs, transl. by Ishkhan Jinbashian, Genocide Library Vol. 5, H. & K. Manjikian Publications, California 2014, 30 pp.

– Anthony A. Tatossian, A HIGHWAY TO DOOM, Anto Publishing, Montreal 2013, 213 pp.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կարիգէ Աղաբաբեան, ԱՅՆՏԵՂ ՀՈՂԸ ՏԱՌԱՊՈՒՄ Է ԱԶԳԻՍ ԿԱՐՕՏՈՎ	էջ 1
Astghik Aprahamian, LA CHAIR HUMAINE.....	էջ 4
Վ.Ա. Ա., ԴԱՐԵՐՈՒ ՄԱՐԴԸ՝ ՊԱՐՈՆ ԷԼՈՅԵԱՆԸ	էջ 10
Կարիգ Յովսէփեան, «ԻՐ ԶԱՒԱԿ ՄԸ ՄՏԱԾՈՒՄԻԴ.....».....	էջ 15
ՈՉ ԵՒՍ Է ԿԱՊՐԻԷԼ ԿԱՐՍԻԱ ՄԱՐՔԷԶ.....	էջ 16

Հորիզոն Գրական

Լոյս կը տեսնէ ամեն ամիս, 1984-ի դեկտեմբերէն սկսեալ

Խմբագիր՝
ՎԻԳԵՆ ԱՐՐԱՅԱՄԵԱՆ
Աւագ խմբագիր՝
ՎՐԵԺ-ԱՐՄԵՆ ԱՐԹԻՆԵԱՆ

գործակիցներ՝
ՍԻՄԱ ԱՐՐԱՅԱՄԵԱՆ
ՍԻՐԱՆՈՅՇ ԴԻՈՅԵԱՆ (Երեւան)
ԷԼԻԶԱ ՉԱՔՍԱՔՉԵԱՆ

SUPPLÉMENT LITTÉRAIRE

Année XXX. n° 4 (356) avril 2014

HEBDOMADAIRE ARMÉNIEN

HORIZON

3401, Olivar-Asselin, Montréal

Québec, Canada H4J 1L5

Tél.: (514) 332-3757

Fax: (514) 332-4870

editor@horizonweekly.ca